

Tóth Gábor

Antall József és Orbán Viktor utolsó találkozója

A tudás átadásának modern hiedelemmondája

A kutatásról

A közvélekedések szerint Antall József a halálos ágyán magához hívatta Orbán Viktort, hogy tudását és az ország vezetését ráhagyományozza. Ennek a találkozásnak a tényét a hiteles források nem támasztják alá, mégis közkedvelt politikai hiedelemmé vált. Az Antall József és Orbán Viktor találkozásáról szóló elbeszéléseket – ismereteim szerint – még senki nem tekintette hiedelemmondának, noha a narrációk tartalma és szerkezete ezt egyértelműen lehetővé teszi. A tanulmányban az általam gyűjtött elbeszélések alapján mutatom be a tudás átadásának jelenkori hiedelemtörténetét. A szövegek jellemzője, hogy nincsenek állandó formába öntve, valamint, hogy rövid terjedelműek. Noha a narrációk Antall Józsefről és Orbán Viktorról egyaránt szólnak, az adatközlői reakciókból egyértelműen kitűnik, hogy az Orbán Viktorral kapcsolatos emóciók és vélekedéseik jóval erősebbek. Véleményem szerint a korábbi hiedelemmonda átültetése Antall József és Orbán Viktor személyeire egy spontán és alulról kezdeményezett elgondolás alapján születhetett meg. Később ezt a közbeszédben meglévő hiedelmet a jobboldali politikai vezetés tudatosan felhasználta vezérlésképp, hősképp megalkotásához.

Kutatásom során mindvégig az értéksemlegességre törekedtem. A gyűjtés nagy részét Budán folytattam, ahol a lokális Antall-kultusz talán a legerősebbnek tekinthető. A megkérdezettek közül az idősebb korosztályok (70–98 év) – kifejezetten a nők – rendelkeztek kiforrott elképzelésekkel az antalli örökség átadásáról. A fiatalabb korosztályokban (25–35 év) a hiedelemmonda jóval kevésbé ismert. Interjúalanyaim között több rendszerváltó és most is aktív politikus volt. Adatközlőim segítségét ezúton is köszönöm, de nevüket kérésükre nem közölöm. Az általam készített interjúk mellett az internetes fórumok hozzászólásait is felhasználtam írásomhoz, ezeket az eredeti helyesírásuk szerint mutatom be, a források pontos megjelölésével. Esztétizáló szemlélet nélkül választottam ki az internetes véleményeket.

A tartalmukban olykor sértő és kirekesztő véleményekkel csupán a hiedelemmonda többoldalúságát igyekeztem szemléltetni (poláris hősképek).

Mind az általam rögzített, mind a feldolgozott szövegek variánsai megegyeznek abban, hogy az elmondók szerint Orbán Viktor valamilyen tudást kapott Antall József halálos ágyánál, amellyel „beavatódott” és folytathatja elődje munkáját, ezáltal segítheti az ország jövőjének alakulását.

Bevezetés

Az emberi közösségek a világ értelmezésére számtalan mítoszt hoztak létre az idők folyamán, melyekben kiemelkedő szerepet töltöttek be a kivételes képességgel rendelkező hősök. A mai kor emberére is jellemző a mitikus gondolkodásmód, mert a modernizáció ellentmondásai felerősítik az emberi lét kiszámíthatatlanságának kollektív érzetét. Az ilyen veszélyekkel teli világokban szükség van arra a tudatra, hogy vannak olyan hősök, akik a világ problémáit képesek megoldani, ezáltal a közösség életét is fenntartani. A hősök iránti vágyakozásában egy-egy közösség kollektív lélektani igénye fejeződik ki. A közösségnek ugyanis elemi szüksége van arra a tudatra, hogy csodás képességekkel rendelkező vezetői vannak, akik cselekedeteikkel képesek stabilizálni életük működését.

A nép meghatározó, történelemformáló alakjait – amennyiben módjában állt – igyekezett megismerni és megtartani emlékezetében. Sokszor a valós ismeretek hiányában tették ezt, így a vezetők jellemzőit, hőstetteit, cselekedeteit már meglévő és közismert elbeszélések strukturális vázra ültették át. A történelmi szereplők hőssé válásuk közben egyre sematikusabbá és idealizáltabbá váltak. A sztereotipikus elgondolások egyik legkiélezettebb formája, amikor a nép a hőseit igazságossággal és halhatatlansággal ruházza fel (Dobos 1986: 160). Ekkor a hős valódi mintakép, maga a tökéletesség. A pozitív hősként számon tartott személyek tulajdonságai nagy vonalakban évszázadokon keresztül azonosak, mivel a hős a legfőbb jót és teljességet hivatott a közösségében reprezentálni. Az elmúlt évszázadokban a hős karaktere nagyon hasonló vonásokat öltött, mert az alávetett társadalmi csoportok igazságtudata is nagyon hasonló volt. A hazai néprajzkutatók hamar kutatni kezdték a történelmi hősök folklóriját. A magyar nép elgondolásában az országot vezető személyek különleges tulajdonságokkal rendelkeznek, melyek által védelmezik a hazát. Szent László király, II. Rákóczi Ferenc vagy éppen Kossuth Lajos alakjai hasonló megfogalmazásúak folklórunkban. A jelenkori narrációk hősképét jobban megvizsgálva azonban észrevehetőek a különbözőségek is. A 21. században más igényeket és funkciókat kell betölteni a hősöknek, mint a korábbi évszázadokban. „A hős nem végleges, eleve adott figura, hanem folyamatosan az állandó és változó elemek felhasználásával és újraalkotások sorozatában létezik” (Fejős 1998: 59). „Megállapítható, hogy a mitikus hősök az évszázadok folyamán fokozatosan veszítették el mitikus tulajdonságaikat” (Magyar 2001: 17). Magyar Zoltán ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy „a mondák hősei sosem szakadtak el teljesen egykori előképeiktől, olykor mitikus vonások is megtalálhatóak a kortárs elbeszélések hősein” (Magyar 2001: 17). A történelmi és politikai hősök esetében megállapítható, hogy elgondolásuk nem szakítható el a 19. századi nemzeti eszméktől sem. A modern hősökön is megfigyelhető egyfajta archaikus hőskép jelenléte, sőt előfordulhat, hogy a modern mítoszok korábbi klasszikus mítoszok struktúrájára vezethetőek vissza.

A 20. század magyar politika vezetőinek társadalmi megítélése nem egységes, olykor kifejezetten ellentétes elgondolásokat tapasztalhatunk meg a narrációkból. Ugyanazon személy esetében mind az istenítő, mind a démonizáló elbeszélések egyaránt megtalálhatóak. Magyarország a múlt században számos társadalmi, politikai, közösségi sorscsapást élt át. A tragédiák ellentmondásai közepette sok különböző érzelmű és értelmű portré jött létre vezetőinkről és munkáságukról. Ferenc József, Horthy Miklós, Kádár János, Antall József, Orbán Viktor megítélése a mai napig megosztja a közvélekedést, melynek eredményeképpen számos pozitív és negatív hőskép jött létre vezető politikusainkról. A 20. századi magyar politikusok sorát végignézve talán csak Nagy Imre személyében lelhetünk széles körben elfogadott vezetőre. Ennek okát abban is láthatjuk, hogy a közgondolkodásban Nagy Imre személye és a forradalom egygyé vált (Povedák 2011: 76).

A tömegkommunikációs eszközök fejlődésével egyidejűleg a politikai hatalmak igyekeztek saját közösségükben létrehozni a legitimitásukat alátámasztó mítoszokat. „A politikai közösségek identitásuk megteremtése, erősítése érdekében gyakran alkalmaznak a múlt-ra vonatkozó fikciókat, mítoszokat, amelyeket az adott társadalmi viszonyok fenntartására vagy megszüntetésére, illetve saját szerepük »mágikus« legitimálásra használnak fel” (Turbucz 2009: 156). A Horthy-korszaknak és a Kádár-korszaknak is megvoltak a maga mesterségesen generált „mítoszai”. A különböző politikai rendszerek személyi kultuszának jelenléte nagyban befolyásolta a közvélekedést. Néprajzi szempontból azonban csak azokat a narrációkat tekinthettem valósnak, amelyeket társadalmi közösségek elfogadtak és valamilyen módon reprodukáltak. A közelmúlt politikai eseményei sem nélkülözik a mítoszokat és a hősöket, azonban ezek jelenléte nem magyarázható csupán a felsőbb irányításra – főleg kampányidőszakokban – sugallt vélekedésekkel. A politikai szereplők kultuszát cselekvésbeli és kommunikációs panelek alapján állítják össze. A rendszerváltás utáni első választásokkor – részben azért, mert a kampánycsapatok még nem voltak professzionálisak – még nem alakultak ki azok a sablonos vezetői képek, amelyek a későbbi választásokon már megfigyelhetők voltak.

Rendszerváltó hiedelmek és hőseik

A rendszerváltás az újkori magyar történelem egyik legjelentősebb történelmi és politikai állomása, amelynek folyamatairól, következményeiről az ország jelentős része meglehetősen kevés tényyszerű információval rendelkezik. A társadalom többsége számára a rendszerváltás átélt élményekből és meg nem ismeret folyamatok részeiből áll. A tudáshiány és az információ elégtelensége fontos ösztönzői lehettek a narrációk létrejöttének, akárcsak az információözönnel járó befogadási nehézségek. Sok esetben létezik közösségi igény a tények megismerésére, de „[...] a történelmi érdeklődés nem azonos a természettudományos ismeretek megszerzésének vágyával” (Dobos 1986: 163). Az 1989-es fordulat elbeszéléseiben a töredezettség, az emóciók és hiedelmek igen nagy hangsúllyal jelennek meg. Az elbeszélte történetek jellemzője, hogy gyakran meggyőződéssel állítanak történetileg nem elfogadott, elfogadhatatlan vagy erősen vitatható információkat. A narrációk alapján megállapítható, hogy a racionalitást számos esetben felülírják a hamis, nem helytálló történelmi-politikai meggyőződésekkel eredő ok-okozati elképzelések.

A közvélekedésben ma is számos narráció szól titkos paktumokról (pl. Rózsavölgyi-paktum), országok közötti háttéralkukról (pl. országrészek visszacsatolásáról), illetve árnyék-szervezetek beavatkozásairól, összeesküvésekről (pl. szabadkőművesek), ezen elbeszéléselemek tudományos szempontból nem komolyan vehetők. A közvélekedés hamis tudata nem abból fakad, hogy a rendszerváltás tényei megismerhetetlenek a közösség tagjai számára, hanem abból, hogy a folyamatos érdeklődés miatt folyik a közelmúlt eseményeinek és szereplőinek idealizálása is. „Az átalakuló, demokratizálódó társadalmak morális ökonómiájának egyik legfontosabb összetevője a múlthoz való viszony át- vagy újraértékelése (Keszeg 2007: 8). Társadalom-lélektani okokból fontos volt, hogy a megbukott szocialista rendszerrel szemben egy demokratikus, erkölcsileg elfogadható, ideális államférfit, hősképet lehessen felmutatni. A közösség tehát csak azt fogadja el a múlt eseményeiből, amit pszichikai okokból el akar hinni (Dobos 1986: 161). A rendszerváltás szereplőinek portréja, a történelmi kép a narrációkban tehát sokszorosan hamis. Ilyen kontextusok között jönnek létre a rendszerváltás után a hazai „politikai” hősképek, mintaképek.

Antall József karizmatikus személyisége és átgondolt politikája miatt sokan államférfiként tisztelték életében is (Kapronczay 2001: 5). 1991-ben a *Népszava* egy felhívást tett közzé, amelyben azt kérték olvasóiktól, hogy véleményüket, benyomásaikat írják meg Antall József miniszterelnökről. A beküldött véleményekben fellelhetjük – egyebek mellett – a hősök általános jellemzőit is. „Rendkívüli idők szülnék rendkívüli embereket. [...] fel kell számolnia, mi rossz, s saját, egyéni elgondolását kell helyére tegye. A nagy idők – mint például a mai – hozta el Antal Józsefet, mint történészt!” (Andorkó 1991: 7). A rendszerváltás után a jobboldali politikai táborban kialakult egy jellegzetes idealizált vezérkép. Az ideál kiindulópontja Antall Józsefnek a halála után kialakult kultusza, mely a köztudatban szinte azonnal összefonódik Orbán Viktoréval. Az általam megismert információk és vélekedések alapján úgy gondolom, hogy itt egy alulról jövő spontán elképzelés találkozott egy hasonló célokat szorgalmazó felsőbb politikai akarattal. Az MDF többszörös szétesésével a Fidesz jobboldali politikai fordulatot hajtott végre, és elindult a nemzeti hagyományokon alapuló vezérkultusz kialakítása, ami a történelmi hőskép szerepkörét igyekszik saját vezetőjére átruházni. Orbán Viktor imázsába tudatosan akarták beépíteni a nemzeti gondolatokat és érzelmeket. „Orbán Viktorra a jó király mítoszt ráhúzták, különösen az első Orbán-kormány idején” (AK 01, Budapest, 2012, saját gyűjtés). Jelen dolgozatnak nem célja a pártpolitikai kampányok és kommunikáció elemzése, ugyanakkor meg kell említeni, hogy Orbán Viktor kibontakozó hős-, vezérkultusza a köztudatban erősen kötődik két korábbi magyar vezető személyéhez: Nagy Imréhez és Antall Józsefhez. Povedák István könyvében hangsúlyozza, hogy Orbán Viktor 1989-ben Nagy Imre és társainak újratemetésén – tehát szinte szakrális kontextusban – elmondott beszéde legitimizálta politikai pályafutását (Povedák 2011: 160–161). Ugyanilyen folytonosság és kapcsolat áll fenn a közlég gondolásokban Antall József esetében is, akiről úgy vélik, hogy tudását Orbán Viktorra hagyta. Ekképpen Orbán Viktor a Nagy Imrével és Antall Józseffel kapcsolatos átmeneti rítusok központi szereplője és munkásságuk folytatója. Orbán Viktor vezérképe-hősképe tehát abból az elgondolásból ered, hogy a 20. századi magyar történelem két legjelentősebbnek tartott politikusának búcsújánál örökségük legitim folytatójaként jelent meg.

Orbán Viktor kultuszának olyan narrációi is léteznek, melyek többnyire nem tudatosan, de a táltosokra/hősökre vonatkozó hagyományos elképzelésekből táplálkoznak (pl. tudás-megszerzés). Tanulmányomban ezeket az elbeszéléseket mutatom be folklorisztikai szempontok alapján.

Modern hiedelemmonda – a tudás átadása a halálos ágyon

A közvélekedések szerint Antall József a halálos ágyán fogadta Orbán Viktort, hogy tudását és az ország vezetését rá hagyományozza. Noha ennek a találkozóznak a tényét a hiteles források nem támasztják alá, mégis nagyon gyorsan közkedvelt politikai hiedelemmé vált, már közvetlenül az 1994-es választások után. Ismerjük meg elsőnek azokat az írott forrásokat, melyek – részben célokat is szolgálva – elősegíthették a találkozóról szóló történetek létrejöttét.

Antall József és Orbán Viktor „közös” politikai működése az 1989-es Ellenzéki Kerekasztalhoz köthető. Csupán pár hónappal az MDF megválasztása után, 1990 őszén rosszindulatú betegséget állapítanak meg Antall Józsefnél. A miniszterelnök tudatosan kereste utódját, politikájának folytatóját pártján belül. A Dr. Schultheisz Emilnek címezett levelében (1991. november 30.) a következőket írta: „Bízom abban, hogy még az Úristen ad annyi időt, hogy rendben átadjam a dolgokat, irányt szabhassak, és barátaim átvehessék feladataim [...]” (idézi: Debreczeni 1998: 175). Pár nappal később keltezett újabb levelében így ír: „Ha nem lesz más esélyem, akkor talán – a dolgok jó előkészítése mellett – a halálom is szolgálatot tehet [...]” (idézi: Debreczeni 1998: 175). Antall József 1993 elejétől arra törekedett, hogy az 1994-es választásokra egy jobboldali pártszövetséget tudjon kiépíteni. A pártszövetséget a Fidesz, az MDF és a KDNP alkotta volna: „[...] a miniszterelnök ismét sűrűbben találkozik a Fidesz elnökével, s ezek a találkozók – tekintettel az előbbi súlyosbodo állapotára – különös jelentőséget kapnak. Augusztus 24-én Antall például már negyedik napja bent fekszik a kórházban (sugárkezelést, infúziót és vért kap), de délután bemegey a parlamentbe, hogy Orbánnal találkozzék, s utána visszatér a Kútvölgyi útra. Október elején, mielőtt a sordöntő kölni transzplantációs műtetre utazna, ismét hosszan beszélnek. (A miniszterelnök ekkor az SZDSZ frakcióvezetőjével, Kuncze Gáborral is találkozik – a harmadik ellenzéki párt elnökével, Hornnal nem)” (Debreczeni 2003: 252).

Antallt utolsó napjain rokonain, barátain túl főleg a kormány és az MDF vezető tagjai látogatták. „[...] [A]mikor meglátogattam, mondta, hogy azt szeretné, hogy ha hárman látogatnánk személyesen: Boross, Lezsák és én [Kónya Imre – kiegészítés: T. G]. Péter a kormányban helyettesítette, Lezsák a pártban volt ekkor a második ember, én pedig a frakciót vezettem. Megkérdeztem, hogy azért, mert így van jól közjogilag? Elmosolyodott, és azt mondta: »Igen«” (Debreczeni 1998: 370). Lezsák Sándor így emlékezett vissza az akkori eseményekre: „Akkor, az utolsó napjaiban kérte, hogy látogassam meg a kórházban. Szerdai nap volt – vasárnap kora este halt meg –, reggel kilencre mentem be hozzá. Úgy terveztem, öt percet leszek nála. Közelebb húztam hozzá a széket, leültem. Akkor láttam meg, hogy fotóalbumok vannak mellette. Mesélni kezdett a felesége családjáról. Nem akartam zavarni, de marasztalt. Elővett egy másik albumot, melyben saját felmenőinek képét őrizte. Szinte észrevétlenül tűnt el egy óra. Indulni akartam, de megint marasztalt. Elkezdte sorra venni, kik veszik körül. A kormányban, a politikai közéletben mindenkiről részletes jellemzést adott, kitől mit várhatok, mire számíthatok. Éppen a Déli Krónika kezdődött a rádióban, amikor elköszöntem tőle” (Spangel 2012: 118). Bolberitz Pál címzetes apát temetési beszédéből a következőket tudhatjuk meg. „Amikor halálos ágyához hívatott engem, közölte velem, hogy nem szed semmilyen orvosságot, amelyek értelmének vagy akaratának gyengítését eredményezhetnék. Ezután azt mondta: »Három dolgot szeretnék neked mondani. Először: eljött a végóráim. Másodsor: keresztény Magyarországot akartam, mert csak ennek van jövője. Harmadszor: szolgáltasd ki nekem a szentségeket«” (<http://antalljosef.hu/temetes>).

Marinovich Endre, a Miniszterelnöki Kabinet akkori vezetője könyvében így ír Antall miniszterelnöknél tett utolsó látogatásáról. „Klári és az elnök [Göncz Árpád] az ágy fejénél, a többiek oldalt állnak, nekem az ágy lábánál jut hely. Először látom Antall kopasz fejét, se paróka, se sapka. Úgy látszik, most már minden mindegy. Hangja nagyon halk, alig érteni” (Marinovich 2003: 243). Orbán Viktor Debreczeni Józsefnek adott erről interjút 1994-ben. „Mielőtt elment Kölnbe, a műtetre, beszéltem vele. Megkérdeztem tőle, hogy mennyi esélyt ad magának. Ez most így durván hangzik, de akkor ez egy nagyon őszinte beszélgetés volt. Szóval föltettem ezt a kérdést, és ő azt válaszolta, hogy ötven százalékot. Akkor a betegsége kapcsán előhozott bizonyos múltbéli dolgokat. Terveket, amelyekről tudtommal soha nem beszélt. Azt monda, hogy ha a betegsége nem jön közbe, akkor ő csinált volna egy nagy polgári pártot. Nem ezt a szót használta, azt hiszem, inkább középpártot mondott. Szóval az MDF javából, a Fideszből, az SZDSZ Tölgyessy-féle szárnyából meg a kereszténydemokraták és a kisgazdák közül azokból, akik használhatók” (Debreczeni 1998: 178).

További visszaemlékezésekből kiderül, hogy Antall József és Orbán Viktor utolsó telefonbeszélgetését a miniszterelnök kezdeményezte a kórházból. „Telefonon felhívja Orbán Viktort és Tölgyessy Pétert, aiktól szintén elköszön. Kéri őket, ne feledjék el, hogy együtt harcoltak az Ellenzéki Kerekasztal mellett, s azt se, hogy kik ellen. »Viktor, nagyon vigyázz a pártodra!«” (Debreczeni 1998: 370).

A tények és a közvélekedés több ponton találkozik, azonban számos helyen jelentősen el is tér. A meg nem ismert események megválaszolására már egy meglévő hiedelemmonda lett öntudatlanul felhasználva. Ismerjük meg tehát ezeket a narrációkat.

Én annyit hallottam, bár fogalmam sincs, hogy kitől, hogy amikor Antall József már nagyon beteg volt, akkor többekkel beszélgetett és behívatta Orbán Viktort is magához, akivel meglepően sokat beszélgettek, ami valóban nem volt szokványos, lévén, hogy Orbán Viktor akkor még abszolút ellenzéki párt vezetője volt. Úgy hallottam, ezen a beszélgetésen Antall József átadta a credóját Orbán Viktornak. És persze van rengeteg egyéb találgatás, de tény, hogy ezt követően vált Orbán egyre jobboldalibbá, nemzeti érzelműbbé, majd a jobboldal vezérégyéniségévé. Ez a mozzanat kulcsfontosságú lehetett az életében.

AK 2. (Budapest, 2012 – saját gyűjtés)

Antall Józsefet halálos ágyán látogatta, aki látogatta. De azt mondják, hogy sarkalatos volt, kérte, hogy a Viktor látogassa meg. Nem lehet tudni, hogy ott mi történt, de érdekes [...] hogy előtte hihetetlenül ellenzéki volt Orbán Viktor, szóval gyalázta a kormány tevékenységét mindenben, utána mintha visszafogottabb lett volna. És talán ez volt az első lépés, amikor elindult a másik tábor felé való mozgása Orbán Viktornak. Mondják, hogy Antall József őt politikai örökösévé nevezte ki. Hát, ezt az eseményekhez közelebb élő emberek ezt esetlegesebben, részletesebben és plasztikusabban is mesélik. Ha mítoszról van szó, akár igaz is lehet, hogy ott valamiképpen Antall József nem azt mondom, hogy elvárásait, inkább az elképzeléseit fogalmazta meg, ami valamilyen értelemben Orbán Viktort befolyásolta.

AK 1. (Budapest, 2012 – saját gyűjtés)

Akkor Orbán Viktort behívta magához. Bement, ott hosszan beszélgettek. Akkor Orbán Viktor fejére tette a kezét és meghagyta Antall, hogy vigyázzon az országra, a jobboldalra. Mert ő lesz ennek az országnak a vezetője, mert tehetséges fiatal.

AK 3. (Budapest, 2012 – saját gyűjtés)

Bement a kórházba és az Antall rábízta az országot. Ennyi. Ez a mítosz. Volt pizsamás interjú, a híres pizsamás interjú az Antall-lal ami már a halálos ágyán. Él egy mítosz, mi szerint az Orbán Viktor bement hozzá, kvázi elbúcsúzni. És Antall József rábízta a nemzeti oldal vezetését. De hát egyikünk sem volt ott!

AK 4. (Budapest, 2012 – saját gyűjtés)

Antall József és Orbán Viktor utolsó találkozásának elbeszélése nem mítosz és nem városi legenda. Egy adott közösség a mítoszt, a mondát és a városi legendát is igaznak tarthatja, azonban alapvető különbségek vannak az epikus alkotások e műfajai között. A hiedelemmonda a mondák olyan speciális csoportja, mely sok esetben élő hiedelmeken alapul. A mítoszokkal ellentétben ugyanakkor nem kívánja megmagyarázni a világ működését. Narrációnk mint modern, kortárs monda, a városi legendákhoz közel áll, ugyanakkor a történetet tradicionális jellege elválasztja a városi folklór újabb keletű alkotásaitól. A narrációk szerkezete és tartalma egyértelműen megmutatja, hogy a tudásátadás hiedelemmondája modern változatának kell tekintetünk az elbeszéléseket. A meglévő archaikus rendszerekbe a modern kontextusnak megfelelően új szereplők – politikusok – iktatódttak be, ugyanakkor a hiedelemmonda cselekménye és funkciója nem változott. A tudásátadással kapcsolatos hiedelemmondák a napjainkban is jelenlévő és kutatható jelenségek, ami az alábbi példából is látható.

Annyit mondott szegény mindig, hogy: „Jányom, neked fogom átadni ezt a tudományt, mert ezt addig nem lehet átadni, amíg valaki él!” Valahogy a halálos ágyán. Ő is a Jenei nagyapjától kapta ezt örökölni. Én nem is akartam ezt, egyszerűen bevallom [abban] ilyen ördögös dolgot láttam. [...] én ezt nem akartam. Kórházban halt meg, szóval ettől engem megszabadított. Bár a bátyám kislánya azt mondja, hogy lehet, hogy ő ezt szétszórta a családban. Hogy ez hogy van, nem tudom.

Szóláth P. (1936–), megtörtént Tiszaladányon az '50-es években
(Tiszaladány, 2012 – saját gyűjtés)

Nagyapám szívinfarktus után vitték kórházba, az utolsó látogatás végén én még visszazaladtam elbúcsúzni tőle. Másnap reggel a hetedik születésnapomon apám először engedett egyedül füvet nyírni, amikor is a gépet leállítva mondtam: a papa meghalt. Erre kaptam egy nagy fülest és beleborultam a frissen vágott fűbe. A zárójelentésben a halál beálltának az az óra és perc volt megjelölve. Ezután nagymamám éveken keresztül kérdezte, mit mondott akkor a Papa, mit hagyott rám/ránk az örökségből. Mint Bukovinából kitelepített székelyeknek, ez az örökség inkább szellemi, mint anyagi. Sajnos, csak a szemeire és az ölelésére emlékszem. [...] Igazából nem emlékszem rá, hogy mire gondolhatott; én arra gondolok, hogy hogyan tartsuk össze a családot, hogyan viseljük magunkat, hogyan maradjunk igaz emberek. De lehet, hogy ez már inkább belőlem szól, mint általa.

Városi J. (1974–), megtörtént Hőgyészen 1981-ben (Budapest, 2012 – saját gyűjtés)

A hiedelmekben való gondolkodás a mai ember életét is meghatározza. A halál és túlvilág kérdéseivel kapcsolatban felmerülő magyarázatok manapság is népszerűek. A hiedelmek hatnak gondolatainkra, érzelmeinkre, ekképpen egész kultúránkat áthatják (Hoppál és Hajnal 1980). Hiedelmeink többsége verbális úton fogalmazódik meg (Voigt 1976: 561), ekképpen a narrációk bizonyos hiedelemalképzéseket is tartalmaznak. „A hiedelmek olyan tudatbeli kép önmagunkról, a világról, amelyet igaznak tartunk, noha nem igazoltuk, de

mégis eszerint választjuk cselekedeteink eredményét és módját” (Hoppál és Hajnal 1980: 69). A közelmúlt politikai eseményeiről számos hasonló indíttatású, markáns és soha nem bizonyított sztereotip vélekedést őrzünk önmagunkban, ezek egy része a politikai hiedelmek közé sorolható. Az elbeszélések, amelyek Antall József és Orbán Viktor találkozásáról szólnak, midőn Antall a halálos ágyán volt, egy jóval régebbi hiedelemelgondolás, a tudás átadásának hiedelemkörére épülnek.

A hiedelemmondák leggyakrabban természetfeletti lényekről, erőkről, végzetről, halot-takról vagy csodálatos képességekkel felruházott emberekről szólnak (Dömötör 1998: 293). A hiedelemmondák a többi mondacsoporthoz viszonyítva „életképesebbnek” bizonyultak (Bihari 1988: 144). Ennek okai sokfélék, de az egyik legfontosabb tényezője, hogy elmondása nem igényel speciális tudást és tehetséget, a narráció szövege kevésbé kötött, így a hiedelemmondák elmondásra kerülhetnek a hétköznapi beszédalkalmak alatt is. Véleményem szerint a kifejezetten a halállal kapcsolatos hiedelemmondák fennmaradásának elsősorban funkcionális, lélektani okai vannak. Globalizálódó világunkban az álmennyszágot építő ember számára a halál ténye egyre inkább elfogadhatatlanabb, ezért a hiedelemmondák szerepe és üzenete felértékelődik. A szóban élő elképzelések mindig is nagy befolyásoló erővel rendelkeznek. A világ számos pontján évszázadok óta jelen van az a hiedelem, mely szerint a haldoklók vagy a halottak át akarják adni életerejüket, tudásukat utódaiknak (Kürti 2001: 319). Az átadásnak az oka az, hogy az ősök tapasztalataikkal, tudásukkal megerősítsék az élőket, hogy segíthessék őket az élet küzdelmeiben. Az elgondolások szerint ez a misztikus tudás többé, erősebbé tesz, valamint azt az üzenetet is sugallja, hogy az ember tevékenysége továbbörökíthető. A tudomány átadásának jelentősége abban áll tehát, hogy általa az egyén legyőzheti a halált, amennyiben az utódok átveszik azt.

A hiedelemmondáink egy jelentős része a tudomány megszerzésével kapcsolatos. A tudomány általában egy természetfeletti képességekkel bíró személy köre kialakult monda hangsúlyos eleme (Bihari 1988: 135), ugyanis a tudás átvétele egyben beavatás is. A mítoszokban, mondákban és mesékben ugyancsak kiemelt jelentősége van, hogy a hősök hogyan szerzik tudományukat. A tudomány megszerzésének több módja ismeretes, melyek közül a következőket emelném ki: *a)* a tudás öröklése, *b)* egyezség az ördöggel, *c)* a hős legyőzi az ellenségét, a tudás őrzőjét, illetve *d)* tudománnyal való születés.

Általánosan elfogadott az a vélekedés, hogy a magyar néphitben a hősök, táltosok, boszorkányok a tudásukat öröklik. Magával a tudás megszerzésével lesznek a táltosok, bűbájosok és boszorkányok beavatottak (Szendrey 1986: 65). A tudomány megöröklése mellett hiedelemmondáinkban gyakori, hogy „a látszatra mindennapi emberek azzal szereznek varázserőt, hogy eladják magukat az ördögnek, minden tudomány letéteményesének” (Nagy 1974: 77). A paktumot megkötők gyakran ismert személyek (Nagy 1974: 78). Hiedelmeinkben az ördöggel való szövetség formája mindig rejtett. Az alkut azonban nem önös célból kötik meg a hősök, hanem hogy a szerzett tudással szolgálják a közösséget. Az Antall Józseffel és Orbán Viktorral kapcsolatos narrációk egy részében is megjelenik az ártó hatalmakkal való titkos és kényszerű egyezségkötés. Az adatközlők egy része tudni véli, hogy már az Ellenzéki Kerekasztal felállításánál megkötötték a titkos egyezségeket a „világirányítási körök”-kel és/vagy a szabadkőművesekkel.

A rendszerváltáskor a Soros György által támogatott SZDSZ az első fordulóban azt hitte, hogy győz. Végül meglepetésre Antallék győztek. Amikor nem vették be az SZDSZ-t a kormányzatba,

másnapra elszállt a forint. A világirányítási körök megbuktatták volna Magyarországot, ezért hagyott életteret Antall az SZDSZ számára.

AK 1. (Budapest, 2012 – saját gyűjtés)

A tudóspásztorokról, kocsisokról, boszorkányokról szóló hiedelemtörténeteink beszámolnak arról is, hogy az ördöggel való egyezés értelmében haláluk kínokkal teli lesz, és mindaddig nem nyugodhatnak, amíg a tudást át nem adják egy másik halandónak, ezáltal egy másik lelket felajánlva maguk helyett az ördögnek. A tudást ugyanis tovább kell adni (Dömötör 1981: 114). „Az 1584-es kolozsvári boszorkányper szerint: »Az én anyám boszorkány volt, és addig meg nem halhatott, hanem őneki hagyta a boszorkányságot, és ő, azaz Szabó Kata, megtanulta anyjátul; amit tud az boszorkányságban, mind őtőle tanulta«” (idézi: Szendrey 1986: 65).

A tudást rendszerint azonos nemű, haladó tapasztalatokkal bíró hozzátartozó veszi át. A tudás átadása többnyire a halálos ágyon, titokban történik meg, a legtöbb esetben kézfogás által. „A tudomány valamiféle titokzatos erő, ami emberfeletti lényben vagy emberben lakozik, s ez megy át a másikba” (Szendrey 1986: 71). És valóban azt látjuk, hogy a témánkkal kapcsolatos narrációk is beszámolnak arról, hogy Antall József a halálos ágyán valamiféle tudást adhatott át a kijelölt utódjának, Orbán Viktornak. A hiedelemmondákban az események mindig titokzatos módon történnek meg (Bihari 1988: 141). A tudás mibenlétét és annak átadását rejtélyesség övezi, ugyanakkor az azokról alkotott kép mára jóval racionálisabb, mint a korábbi hiedelemmondákban. A tudást az adatközlők valamilyen titok elmondásaként, intellemként vagy javaslatként definiálják. Az adatközlők legjobb tudásuk szerint valós magyarázatokat igyekeznek adni a megtörténtnek vélt esemény részleteire. Az átadott tudás a közgondolkodásban az ugyancsak nehezen definiálható „antalli örökségnek” nevezett politikai útravaló lehetett.

Kvázi rábízta az országot az Orbán Viktorra [...]. Tudom, hogy volt egy ilyen utolsó beszélgetés, de nem tudom, hogyan zajlott le. Azt tudom, hogy ez döntő befolyást, hatást tett rá, hogy ő hogyan indult ennek az egésznek neki.

AK 5. (Budapest, 2012 – saját gyűjtés)

Bent a kórházban egy hosszú beszélgetés volt az Orbán és az Antall között. Kutya kíváncsi vagyok, hogy mit mondhatott neki. [...] Biztos vagyok benne, hogy az Antall mondhatott olyano- kat, hogy édes fiam, vagy ide figyelj, fiatal barátom, ezekre és ezekre a dolgokra figyelj oda [...] szerintem biztos, hogy valami magatartásbéli intelmei lehettek.

AK 6. (Szekszárd, 2012 – saját gyűjtés)

[E]rre vonatkozóan azt az egyet tudom, hogy ő egyrészt számot vetett azzal, hogy nagyon rövid az ő várható élete, és hogy a saját pártjában nem látott olyan személyt, aki Magyarország politikai vezetésére alkalmas lenne. És ő úgy ítélte, hogy távlatilag Viktor lesz az, aki az ő koncepcióját – többé-kevésbé – folytatni tudja.

AK 7. (Budapest, 2012 – saját gyűjtés)

Nem véletlen, hogy Antall József halálos ágyán Orbán Vikort nevezte ki kvázi szellemi-politikai utódának. Ezt szeretjük elfeledni, Fideszéknél is, Antall régi barátai körében is. De ezzel nincs vége a történetnek. Orbán Viktor, amikor rátért az antalli örökség útjára – azaz: a hazafias

ézelmű szellemi elite támaszkodva alakította ki kereszténydemokrata-néppárti programját –, akkor fölényesen nyert meg egy választást, s 4 éven át ragyogóan vezette az országot. [...] Ezért az antalli örökséget én így definiálnám: Antalli örökség egyenlő Orbán Viktor ideje, 1998–2002. [...] Amilyen arányban elhajolt a Fidesz politikája az antalli örökségtől, olyan mértékben szaporodtak meg a kudarcai a Fidesznek is, Magyarországnak is.

(Fodor 2007)

1. tábla: A tudásátadás hiedelemmondáinak összehasonlítása

A TUDÁSÁTADÁS HIEDELEMMONDÁJA	ANTALL–ORBÁN- NARRÁCIÓK
A haldokló át akarja adni tudását?	
Igen	Igen
Utód kiválasztása?	
Igen	Igen
Hívatas a halálos ágyhoz?	
Igen	Igen
Tudásátadás?	
Igen	Igen
Öreg a fiatalnak?	
Igen	Igen
Öröklés egyneműek között?	
Igen	Igen
Öröklés érintéssel?	
Igen	Igen/Nem ismert
Bűnök megbánása?	
Igen	Igen/Nem ismert
Tudás átadása a halálos ágyon?	
Igen	Igen
Nem halhat meg, amíg át nem adja a tudást?	
Igen	Nem

Az általam megkérdezett adatközlők többsége szerint Antall József életében már úgy tekintett Orbán Viktorra, mint politikai utódjára. Az elmondásából kiderül, hogy Antall József egyfajta örökösének, „fogadott fiának” tartotta Orbán Viktort: „édes fiam [...] fiatal barátom” (AK 6, Budapest, 2012 – saját gyűjtés). „Antall tulajdonképpen egy vérbeli tanár volt, és mindig tanár úrként nézett Orbán Viktorékra [...] olyanok voltak, mintha a diákjai lettek volna [...]” (AK 10, Budapest, 2012 – saját gyűjtés). A tudás átadása a felek között azért történhet meg, mert közöttük valamilyen azonosság van. A hasonlóság sokszor rejtett, akárcsak régebbi hiedelemmondáink esetében is. Egyes narrációk arról számolnak be, hogy Antall József és Orbán Viktor között a szabadkőművesség kötelékei is megvoltak.

Antall József, Szabad György és Orbán Viktor a Nemzeti Kerekasztal megalapításakor (1989)

Forrás: Radics (2003: 117)

Németh Mikós dolgozószobájában a 1990-es választások után

Forrás: Antall és Várkonyi (2007: 80)

Antall József szabadkőműves volt. Nem tudtad? Egyértelmű, hogy másik szabadkőművesnek adja át a hatalmat. Orbán Angliában és az Egyesült Államokban tanult Soros György pénzén. Ezt nem ingyen adták, hanem, hogy majd kérjenek is. Soros György szintén szabadkőműves. A szabadkőművesek a világot átható liberalizmus. Ezeket persze lehet állítani, de bizonyítani nem [...] Egy-egy elem a kormányba, egy-egy az ellenzékbe van bekötve. Antall csak Orbánnak adhatta át.
AK 1 (Budapest, 2012 – saját gyűjtés)

Lehetséges, hogy Antall József, akinek apja után is sok külföldi „nagy” kapcsolata lehetett, hiszen szabadkőműves is volt, ténylegesen adott át tanácsokat, információkat e kapcsolatokból.
AK 8 (Budapest, 2012 – saját gyűjtés)

A fideszes legendárium szerint halálos ágyán mondta ezt a beteg Antall fogadott fiának, Orbánnak. Itt van szerintem az a kulcs, amit érdemes értékelni, értelmezni és elemezni.
(Molnár 2012)

Az adatközlők sokszor kételkednek, visszakoznak az elmondottakkal kapcsolatosan, ugyanakkor ismerik és továbbörökítik a hiedelemtörténetet. „Nem tudom, hogy Jóskának lett volna olyan misztikus tudása, ami az ország vezetéséhez szükséges, mert én nem tartom túlságosan sikeresnek [...]” (AK 7, Budapest, 2012 – saját gyűjtés). Véleményem szerint a narrációk az élő politikai hiedelmeket erősítik meg. Az elbeszélésekből megismerhető Orbán Viktor-elképzelések szerint az antalli örökséggel a birtokában a fiatal politikus igazi hős lesz, aki a nemzeti oldal vezéréként megmenti az országot a fenyegető külső és belső veszélyektől. A kialakult későbbi kultusz azonban elsősorban a politikai imázsépítő munkának köszönhető, nem a hiedelemmonda elterjedésének. Ugyanakkor a pozitív hősképek mellett jelen vannak negatív hősképek is. A vélekedésekhez kapcsolódó érzelmek, a belőlük kibontakozó hősképek különbözőek lehetnek, ugyanakkor e vélekedések megegyeznek abban, hogy a tudásátadás hiedelemmondáinak elemeit tartalmazzák. Így megjelenhet a negatív hős és bizonyos esetekben az álhős alakja is.

Mendemonda, amit az Orbán mond. Állítólag semmi sem igaz belőle. De Orbán azt mondta, hogy neki ajánlotta fel az országot. Csudát! Látszik, hogy mennyit hazudik összevissza.
AK 12 (Budapest, 2012 – saját gyűjtés)

Antal Jóskával kapcsolatban van még egy érdekes adalék. Halála előtt magához hívatta Orbán Viktort, és állítólag a fülébe súgott valamit. Én, bevallom, bizonyíték nélkül arra tippeltem, hogy, hogy esetleg abba avatta be Viktorkát, hogy Soros Gyuri a magyar államadósság átvétele fejében 1 millió oroszországi zsidó befogadását kérte, de ebbe Antal Jóska nem ment bele (sg.hu).¹

Orbán Viktornak Antall József a halálos ágyán még elmondta, hogy hogyan kell továbbvinni ezt a magyarságellenes merényletsorozatot, ezt a terrorizmust, ezt a pusztítást. Méltó utóda a mai miniszterelnök a halott zsidó hóhérnak! (Kovarcz 2012).²

A narrációkból az is kitűnik: ahogy lejárt Antall József ideje, úgy kezdődött el ezzel egyidejűleg Orbán Viktoré. Ehhez a munkához ad segítséget az elődtől megszerzett tudás.

1 <http://www.sg.hu/listazas.php3?id=1236543501> (2012.10.10).

2 <http://jovonk.info/2012/04/10/hazugsag-mitosza-es-antall-jozsef> (2012.10.10).

Összegzés

A rendszerváltás körüli átpolitizált magyar társadalom kedvező talaja volt a politikai hiedelmek kialakulásának és térnyerésének. Láthattuk, hogy ezek a hiedelmek, melyek mára a társadalmi köztudat részeivé lettek, kapcsolódhatnak korábbi korok hiedelemelképzeléséhez. Az emberek szeme előtt lezajló társadalmi, értékrendbeli, gazdasági stb. válságok megnövelték a közösségi vezető szerepének fontosságát. Ebben a közegben lép színre a politikai vezér kultusza.

Az elbeszélések alapján megállapítható, hogy Antall József kultuszán keresztül Orbán Viktor egy olyan idealizált hősképet testesít meg, amelynek megtestesítőjeként „titokzatos” és megörökölt tudással védelmezi a nemzetet. Antall József 1993 decemberében bekövetkezett halálával, valamint az MDF és a Fidesz 1994-es választási vereségével a jobboldali szavazók szemében Antall József személye és politikája felértékelődött. A későbbi politikai események ismeretében mondhatjuk, hogy valóban tömegek vélték Orbán Viktorban felismerni az antalli politika folytatóját. 1994 tavasza után „felülről” a Fidesz tudatosan kereste kommunikációjában az antalli örökség felkarolásának, folytatásának a lehetőségét. Azonban nem szabad megfeledkezni arról, hogy ehhez „alulról” is meg kellett, hogy jelenjen egy efféle igény és szándék. Véleményem szerint az egyik legjelentősebb ilyen elképzelés éppen a tudás halálos ágyon való átadásának narrációja.

Meglátásom szerint 1994 után a társadalom egy részében létrejött egy közösségi igény, mely folklorizálta Antall József és Orbán Viktor utolsó találkozását. Az 1998-as fideszes választási kampány ezt kihasználta és felerősítette, de magát a hiedelemmondát nem ők találták ki. A jobboldali választási győzelemnek köszönhetően Orbán Viktor a nemzeti vezetőt

testesíti meg (vö. a hős színrelépése). Az emberek életük megoldhatatlannak tűnő problémáira tőle várják a választ (Povedák 2011: 162). Ma, 2012-ben Orbán Viktor a jobboldali politikai erők legnagyobb vezérszemélyisége, szimbóluma. A közösségi, politikai narrációkban élő alakja posztmodern folklórnunk legkiemelkedőbb politikai hőse.

Hivatkozott irodalom

- Andorkó Albert (1991): *Milyen ember Antall József?* Horváth K. József (szerk.). Budapest: Brainman, 7–8.
- Antall Péter és Várkonyi Balázs (2007): *Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára.* Pécs: Alexandra.
- Bigari Anna (1988): *Magyar hiedelemmonda katalógus.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport.
- Bihari Anna (1990): A hiedelemmondák rendszerezésének elvei. In *Magyar Néprajz. Magyar Népköltészet.* Vargyas Lajos (szerk.). Budapest: Akadémia Kiadó, 133–137.
- Debreceni József (1998): *A miniszterelnök. Antall József és a rendszerváltozás.* Budapest: Osiris.
- Debreceni József (2003): *Orbán Viktor.* Budapest: Osiris.
- Dobos Ilona (1958): *Szegény ember vízzel főz.* Budapest: Magvető.
- Dobos Ilona (1986): *Paraszti szájhagyomány, városi szóbeliség.* Budapest: Gondolat.
- Dömötör Tekla (1981): *A magyar nép hiedelemvilága.* Budapest: Corvina.
- Dömötör Tekla (1998): Hiedelemmonda. In *A magyar folklór.* Voigt Vilmos (szerk.). Budapest: Osiris, 281–300.
- Fejős Zoltán (1998): A nemzeti hős három „arca”. In *Történelem és emlékezet.* Kriza Ildikó (szerk.). Budapest: Néprajzi Társaság, 45–60.
- Fodor András (2007): *Az antalli örökség pontos definíciója.* Interneten: <http://www.gondola.hu/cikkek/56311> (2012. 10. 10.).
- Hoppál Mihály és Hajnal Albert (1980): A hiedelmek természetéről. In *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat.* Hoppál Mihály és Hajnal Albert (szerk.). Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 66–105.
- Kapronczay Károly (2001): *Antall József. Tudós tanárok – tanár tudósok.* Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.
- Keszeg Vilmos (2007): Élettörténetek populáris regiszterekben. In *Ember, életpályák, élettörténetek.* Jakab Albert Zolt, Keszeg Anna és Keszeg Vilmos (szerk.). Kolozsvár: BBTE – Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, KJNT, 151–198.
- Kovarcz Emil (2012): *A hazugság mítosza és Antall József.* Interneten: <http://jovonk.info/2012/04/10/hazugsag-mitosza-es-antall-jozsef> (letöltve: 2012. 10. 10.)
- Köpeczi Béla (1980): A mindennapi tudat szerkezete. In *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat.* Hoppál Mihály és Hajnal Albert (szerk.). Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 21–29.
- Kürti László (2001): A halál kultúrája. In *Lélek, halál, túlvilág.* Pócs Éva (szerk.). Budapest: Balassi, 318–336.
- Magyar Zoltán (2001): *Halhatatlan és visszatérő hősök egy nemzetközi mondatípus kárpát-medencei redakciói.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Marinovich Endre (2003): *1315 nap. Antall József naplója.* Budapest: Éghajlat.
- Molnár Tamás (2012): *A politikai vakhit ereje. Vallásos politika vagy politikai vallás?* Interneten: <http://kuruc.info/r/7/91134/#ixzz1kPLa2wim> (2012. 10. 10.).
- Nagy Ilona (1990): Hiedelemmonda. In *Magyar Néprajz. Magyar Népköltészet.* Vargyas Lajos (szerk.). Budapest: Akadémia Kiadó, 138–145.
- Nagy Olga (1974): *Hősök, csalókák, ördögök.* Bukarest: Kriterion.
- Povedák István (2011): *Álhősök, hamis istenek?* Szeged: Gerhardus.
- Radics Péter (2003): *Antall József. Ország- és miniszterelnök, 1989-1990. Interjú és korrajz.* Székesfehérvár: Lexika.
- Spangel Péter (2012): *Himmusz kívülről, belülről. Lezsák Sándorral beszélget Spangel Péter.* Budapest: Kairosz.
- Turbucz Dániel (2009): A Horthy-kultusz kezdetei. *Múltunk* 54(4): 156–198. Interneten: <http://epa.oszk.hu/00900/00995/00020/pdf/turbucz09-4.pdf> (2012. 10. 10.).
- Voigt Vilmos (1976): Miért hiszünk a hiedelmekben? A hiedelem paradigmatis és szintagmatikus tengelye. *Ethnographia.* 87(4): 559–568.